

Илија КАЛАНОСКИ

ДЕНАЦИОНАЛИЗАТОРСКА ПОЛИТИКА НА ОКУПАТОРОТ ВО СТРУГА И СТРУШКО 1941—1944 ГОДИНА

Пактот што го потпиша владата на Цветковиќ — Мачек на 25 март 1941 година во Виена можеше да значи сè и да биде сешто, но не и расположение на широките народни маси на Југославија. Против срамниот Пакт и неговите вистински цели, прва се крена КПЈ објаснувајќи го својот јасен став: подалеку од фашистичкиот Троен пакт, па макар и по цена на војна.

Веднаш по ова и расположението на народот брзо дојде до полн израз. Така што по воениот преврат, извршен нокта меѓу 26 и 27 март 1941 година, народите на Југославија отворено, јавно и јасно го кажаа својот став во бројните демонстрации на широките народни маси на 27 март, предводени во главно од комунистите. Целта на овие демонстрации беше раскинување на договорот на Цветковиќ — Мачек за присоединување на Југославија кон Тројниот пакт на фашистичка Германија, Италија и Јапонија.

Раскинувањето на договорот за Хитлер и неговиот фашистички блок значеше срамен удар добиен пред лицето на светот. Тогаш според Хитлер беше: само војна може да го измие овој срам. Затоа тој набргу, не губејќи време, свика итно советување на 27 март во врска со најновите настани во Југославија, по кое следуваше „Директивата бр. 25“ — директен Хитлеров акт и решение да се удри немилосрдно против Југославија: брз напад и настапување од четири правци; оние Југословени кои ќе даваат отпор и нема да се предадат „нека умрат од глад“; безусловен и дефинитивен план за поделба на Југославија на Хитлеровите сојузници: фашистичка Италија, Унгарија и Бугарија.¹⁾

¹⁾ Според Воениот дневник на генералот Халдер, началник на Генералштабот на сувоземните војски на германската армија; Цветан Станоевски, Уништување и делење на Југославија, „Нова Македонија“, 1976, бр. 104091.

Подготовките на Хитлерова фашистичка Германија за безусловно уништување на Југославија се одвиваа едновременно и на сите други пунктови. Најглавното за Хитлеровиот штаб беше одредувањето на најефикасни воени операции и разработувањето на планот за заедничките настапи со сојузниците: одредувањето на задачите за секоја од нив и безусловното прифаќање и тоа онака како што ги диктирал Хитлер во „Директивата бр. 26“, од 3 април 1941 година. Всушност тоа беше наредба од страна на Хитлер што сојузниците (Италија, Унгарија, Романија и Бугарија) ја прифатија и тоа без забелешка, зашто задачите наменети за сите нив според Хитлеровата директива произлегуваат од политички цели за кои тие биле животно заинтересирани. Поради тоа овие Хитлерови сојузници ќе остваруваат зафат и ќе дејствуваат во тие реони и ќе изразат готовност да учествуваат во операциите за немилосрдно уништување на Југославија.²⁾

На 6 април 1941 година почна фашистичката агресија врз Кралството Југославија немилосрдно и жестоко. Во војната за агресорите не постоеја воени и цивилни објекти за уништување. За сите нив постоеше само една земја и нејзините народи кои ќе треба да исчезнат.

Брзото напредување на фашистичките агресори се должеше на многу фактори за кои Германија однапред беше свесна и ги користеше до максимум. Имено, кралска Југославија беше внатре разјадувана од силни општествено-политички и национални противречности, поради што не беше и способна да го организира отпорот. Од друга страна, одбранбената готовност на армијата на Кралството Југославија беше толку слаба што не успеа ни повеќе од една недела да му се спротивстави на фашистичкиот агресор и тој уште поддржуван од сепаратистичките стремежи на разните буржоаско-реакционерни елементи набргу ја окупира и направи дефинитивен план за разделување на стара Југославија.³⁾

Во април 1941 година, германскиот план за поделба на Југославија ги имаше предвид и претензиите на своите сојузници (Италија и Бугарија) спрема одделни краишта на Македонија што требаше да ги добијат како награда за учество во фашистичката агресија. Имено, по априлската катастрофа, територијата на Македонија беше поделена меѓу фашистичка Италија и Бугарија, согласно спогодбата донесена на состанокот од 20 до 29 април 1941 година во Виена од страна на министрите за надворешни работи на нацистичка Германија и фашистичка Италија: Фон Рибентроп и грофот Кано. Во духот на спогодбата на тој состанок е определена и демаркационата линија меѓу фашистичка Италија и Бугарија во Македонија.

²⁾ Истото; Задачите на југословенските соседи, „Нова Македонија“, 1976, бр. 10493.

³⁾ Историја на македонскиот народ, кн. 3, Скопје, 1969, 279.

Според оваа спогодба, поголем дел од Македонија го окупираа оружените сили на фашистичка Бугарија. Западна Македонија со градовите: Тетово, Гостивар, Кичево, Дебар, Струга и поголем број на преспанските села паднаа под италијанска фашистичка окупација.⁴⁾

И покрај ова, прашањето на границите меѓу Италија и Бугарија во окупирана Македонија предизвика меѓусебно недоразбирање, бидејќи ниедна од двете страни не беше задоволна со приграбениот дел. Конечното протегнување на демаркационата линија беше решавано од страна на бугарско-германски и бугарско-италијански гранични комисии. Меѓутоа, воспоставената демаркациона линија и понатаму беше причина за чести недоразбирања меѓу окупаторите на Македонија. И покрај ова, таа со мали измени и тоа во полза на фашистичка Бугарија остана до крајот на војната.

Територијата на Струга и Струшко на 10 мај 1941 година беше окупирана од италијанската дивизија „Фиренце“. Седиштето на оваа дивизија беше во Дебар. Нејзините поголеми формации беа дислоцирани во Струга, а одделни делови на оваа дивизија ги поседнаа и поважните сообраќајни и други стратегиски пунктови во Струшко. Тие навлегоа и во селата и така беа присутни не само во поблиските струшки места (Радолишта, Мислешево, Моришта, Драслајца, Ложани), туку и во пооддалечените села на Дримкол и Малесија (Луково, Велешта, Вевчани, Лабуништа, Мислодежда).⁵⁾ По навлегувањето на италијанските воени фашистички сили на дивизијата, веднаш пристигнаа и окупаторски жандармериски, полициски и други фашистички единици.

Денационализација и дискриминација во првата година на фашистичката окупација

Веднаш по извршената окупација на Македонија, фашистите засилено почнаа да ја уредуваат својата административна и полициска власт. Всушност, во Струга и Струшко административната окупациона власт, во времето од мај до јули 1941 година, беше вршена од Врховната команда на италијанските војски, а цивилната власт од комесар со седиште во Струга, кој исто така беше именуван од Врховната италијанска команда

⁴⁾ Истото, 280 и 289.

⁵⁾ Илија Каланоски, Организацијата на КПЈ во Струга и Струшко во Ослободителната војна и револуцијата, Историја, Скопје 1975, бр. 2 12; Според Глигор Тодоровски во составот на воено-полициските сили се наоѓаа 3.000 припадници на италијанската војска, 300 карабинери — жандарми и 300 финансиски и гранични единици, Прилог кон изучувањето на окупаторскиот систем во Западна Македонија од 1941—1944 година, Гласник на ИНИ, Скопје, 1963, 182.

и се наоѓаше под директно заповедништво на цивилниот комесар за окупирана Западна Македонија со седиште во Призрен. Меѓутоа, во месец јули истата година, со декрет на кралскиот италијански наместник во Албанија Франческо Јакомини, територијата на Западна Македонија беше анектирана кон Албанија. Така од ова присоединување па до ослободувањето на Струга и Струшко, окупаторската административна и полициска власт се наоѓаше во рацете на големоалбанската реакција. И оваа мерка на италијанскиот фашистички окупатор водеше кон тоа да ги зацврсти своите позиции во ова подрачје на Западна Македонија, истовремено ширејќи го разгорот на шовинистичките страсти на великоалбанската реакција. Таа реакција континуирано поттикнувана од италијанската воена управа, спроведуваше систематска политика за продлабочување на јазот на омраза меѓу Македонците, Албанците и Турците на Струшкото подрачје.⁶⁾

Набргу по извршената анексија, целата цивилна власт беше дадена во рацете на албанските квислинзи, кои, за територијата на Западна Македонија окупирана од фашистичка Италија, формираа Окружно начелство (префектура) со седиште во Дебар. Во Струга која припадна под Дебарската префектура, беше седиштето на таканаречената Потпрефектура (околиска власт). Во нејзина надлежност припаѓаше целото Струшко подрачје. Така, во 1941 година, во состав на Струшката потпрефектура беа формирани повеќе големоалбански општини: во Струга и во селата Мислодежда, Делогожда, Нерези, Мешеишта, Драслајца, Радолишта, Велешта, Вевчани, Лабуништа, Белчишта, Слатино и Сливово. Истовремено, покрај цивилната албанска власт беше формирана и албанска квислиншка полиција (квестура). Всушност, во организационата поставеност на полициската власт како да постоеше еден вид двојство. Имено, италијанската жандармерија (карабинерија) беше самостојна во вршењето на својата работа. Меѓутоа, и покрај постоењето на албанската цивилна власт, албанската квестура покрај квесторот Албанец имаше и советник Италијанец.⁷⁾

Вака големоалбанската реакција беше здобиена со повеќе центри за спроведување на својата експлоататорска, денационализаторска и одмаздничка политика. Имено, италијанско-албанската власт уште во првата година на фашистичката окупација на струшкото население почна да му го наметнува италијанскиот и албанскиот јазик за официјален во новата државна творба. Потоа го забрани секаквото собирање па макар тоа да носи културно-просветен или спортски карактер и почна кон-

⁶⁾ Струга и Струшко, публикација, Струга, 1970, 88.

⁷⁾ Д-р Владо Ивановски, Ослободителната војна во Западна Македонија, Скопје, 1973, 35; Боро Миторовски, Поважни настани во Народноослободителната борба во Западна Македонија, Гласник на ИНИ, Скопје, 1959, бр. 1, 7.

тинџирано да ги спроведува разните видови на стопански грабежи. Ваквата политика на фашистичкиот окупатор беше одобрена и почна да се остварува само од еден дел на албанското население кое беше склоно на зеленаштво и шпекулации и кое во сето ова, во прв ред го гледаше остварувањето на своите лични интереси.

Во Струга и Струшко големоалбанските квислинзи, помани од италијанската воена управа, спроведоа цел систем на разновидни мерки за денационализација и одмазда на целото струшко население. Тогаш фашистичката денационализаторска политика, набргу, беше присутна во сите области на јавниот живот. Сето ова немилосрдно се спроведуваше со најдрастични мерки, терор и закани. Злогласните фашистички злосторници (претставници на квестурата и карабинеријата) меѓу кои се криеја и голем број качачки и други профашистички банди, вршеа терор, убиства, грабежи, силувања и други акти и тоа во името на воспоставената квислиншка власт. Тие со ова уште во првата година на фашистичката окупација ги остваруваа своите намери за стекнување на богатство по пат на присвојување, грабење и плачкање на месното окупирано население.

Набргу по анексијата, високата цивилна албанска власт во Призрен нареди сите јавни натписи на установите, трговските и угостителските дуќани да се заменат со натписи на албански и италијански јазик. Тогаш во Струга и во поголемите села на Струшкото подрачје (Велешта, Вевчани, Октиси, Лабуништа, Драслајца, Мешеништа, Мислодежда, Делогожда, Радолишта, Луково) и улиците беа одбележани со имиња на фашистичка Италија и Албанија. И во врска со администрацијата беше наредено, таа исклучиво да се води на албански јазик. Со ова практично беше исклучено неалбанското население од јавните служби, во кои останаа само тие фашистички елементи кои им се приклучија на окупаторските власти и беа нивни проверени придружници.⁸⁾

Во 1941 година во Струга и Струшко, во склопот на остварувањето на денационализацијата, сериозни мерки беа преземени и во организирањето на школството во кое наставата требаше да се изведува на албански јазик и во духот на фашистичката идеологија. Воспоставената албанска власт преку своите општински центри почна да ја спроведува оваа наредба, така што, македонските деца за првпат задолжително требаше да ги посетуваат албанските училишта. Учителите во овие училишта беа доведени од Албанија од кои повеќето беа без потребно педагошко образование. Тие беа во Албанија набргу оспособувани преку курсеви за вршење небаре учителска работа. Прибирањето на децата за походувањето на училиштетото беше вршено на сила со заплашување и принудување на нивните

⁸⁾ Струга и Струшко, публикација, Струга, 1970, 89.

родители. Меѓутоа, одсивот на антифашистички расположението струшко население беше сосема мал. Така што, училиштата уште со отворањето претрпеа полн неуспех, речиси, во сите струшки села (Вевчани, Октиси, Лабуништа, Јабланица, Луково, Драслајца, Мешеишта и други). Тие, исто така, не беа посетувани во Струга, освен во одделни струшки села со албанско население и тоа од децата на албанските квислинзи и други профашистички елементи кои беа ставени во служба на окупаторот и претставуваа незабележително малцинство.⁹⁾

Во 1941 година воспоставената албанска власт преку своите општини на Струшкото подрачје презеде редица на мерки за убедување и прифаќање на деца и незавршени ученици од месното струшко население за продолжување на образованието во училиштата во Албанија и нивното примање во великоалбанската просветна служба. И покрај систематските мерки, какво што беше викањето на разговор во општинските центри и застрашувањето немаше никакви примери на прифаќање од страна и на така мошне малиот број струшки интелектуалци.¹⁰⁾

Остварувањето на окупаторската денационализаторска политика систематски беше спроведувана и во црковната организација во Струга и Струшко. Така фашистите континуирано појавуваа интерес за организирање на православната црква во служба на денационализацијата. За практичното остварување на своите цели преку ширењето на црковната организација окупаторот презеде повеќе мерки. Набргу, како што се зачувало меѓу струшкото население „преку ноќ“ беа произведувани свештеници од страна на албанските црковни власти и тоа без потребно образование и познавање на црковната служба. Неколку пати по ред беа известувани и опоменувани селските свештеници во црковните енории во Струшко (Селечка, Модричка, Дреночка, Присовјанска, Луковска, Вевчанска и други) од страна на повисоките црковни власти на албанската православна црква за воведување на проповеди и помени во црковната служба за славење на фашизмот. Меѓутоа и покрај официјалните писмени и усни наредби и следењето што го вршеле општините и потпрефектурите и други видови на застрашувања, значајно голем број на селски свештеници во Струшко не воведоа во црковната служба славење на фашистичката идеологија и нејзините раководители и дејци. Така, свештениците со овој вид на отпор дадоа свој прилог против фашистичката денационализација во време на окупацијата.¹¹⁾

⁹⁾ Илија Каланоски, Организацијата на КПЈ во Струга и Струшко во Ослободителната војна и револуцијата, Историја, Скопје, 1975, бр. 2, 13.

¹⁰⁾ Изјава на Панде Војданоски, од село Присовјани — Струшко, кој исто така енергично ја одбил понудата за да го продолжи образованието во училиштата во Албанија.

¹¹⁾ Писмен акт на Православната албанска црква, Архиепископски наместник во Дебар, бр. 2, од 22 јануари 1942 год., XX, сочувван кај Дамјан Славкоски, од село Селце — Струшко; Глигор Тодоровски, Прилог кон

И во врска со сето ова може слободно да се рече дека и овие мерки на фашистичкиот окупатор за остварување на својата денационализаторска политика и за ширење на шовинизмот, национализмот и омразата меѓу македонското, албанското и турското население уште во почетокот остана без својот планиран успех, како во Струга, така и во сите струшки села.¹²⁾

Формирањето и целите на балистичката организација

На територијата во Западна Македонија по извршената италијанска фашистичка окупација се најдоа и луѓе реакционери и ненародни елементи кои му служеа на окупаторот и на неговата злосторничка политика, издавајќи ги интересите на својот сопствен народ за национална и социјална слобода. Сите овие луѓе профашистички и ненародно настроени тесно беа поврзани со италијанскиот окупатор и со десничарските националистички кругови на Албанија (Бели Комбтар — Национален фронт на Албанија). Тие станаа идеолози на балистичката организација во Западна Македонија.

Националистичкиот фронт на Албанија наречен Бали комбтар е формиран есента 1942 година. Во неговите редови влегоа големопоседници и разноразни реакционери на повеќе начини поврзани во странство со разни ненародни елементи и организации. Оваа националистичка организација имаше своја организациона поставеност по околии и општини и тоа со свои единици и задачи. Нејзината платформа беше јасна: го повикуваше албанскиот народ, небаре, да се бори против окупаторот, а ги истакнуваше националистичките тенденции за создавање на голема Албанија.¹³⁾

Наводно, Националистичкиот фронт на Албанија се заземаше за борба против италијанскиот окупатор, а всушност само по десет месеци од неговото постоење, целосно се стави во служба на италијанскиот фашизам. Целата оваа организација е наречена балистичка. Таа своето учење го засноваше врз потребите за формирање на голема Албанија и беше против Народноослободителното движење во Албанија.¹⁴⁾

Балистичката организација на Албанија воспостави своја организациона мрежа и во Западна Македонија. Тогаш главен

прашањето за отпорот на свештенството во Западна Македонија против денационализацијата во времето на окупацијата през 1941—1944 година, Весник, Скопје, 1963, V, 1, 24—27.

¹²⁾ Илија Каланоски, Организацијата на КПЈ во Струга и Струшко во Ослободителната војна и револуцијата, Историја, Скопје, 1975, бр. 2, с. 13.

¹³⁾ Јован Павловски, Судењата како последен пораз, Тетово, 1977, 254.

¹⁴⁾ Војноисториски институт на Југословенската Народна Армија, Борбите во Македонија, том VII, к. 3, Белград, 1954, док. 55, 174.

балистички центар стана Гостивар, а беше раководен од Кадри Сали. Во Тетово тесна врска во соработката со окупаторот воспостави адвокатот Шаип Камбери.¹⁵⁾

Во Струга и Струшко формирањето на балистичката организација започна во 1942 година. Тогаш првите инструкции беа донесени од Ментор Чоку, службеник во Министерството за пропаганда на Албанија. Истата година, под негово раководство во Струга е одржана конференција на која присуствуваа граѓани од Струга и струшките села со албанско население кое беше солидизирано со окупаторите. На конференцијата е дадена согласност за пристапувањето во Втората призренска лига (германска творба за соработка со окупаторските административни власти), која беше формирана со седиште во Призрен. Исто така на оваа конференција е прифатено извршувањето на задачите што енергично ги поставуваше и бараше Втората призренска лига за соработување со окупаторските власти, а против ослободителните стремежи на антифашистички расположеното струшко население. Притоа, беше направен список на сите присутни на конференцијата кои со потпис ја потврдија својата согласност. Тогаш потпис на списокот за согласност не дадоа само претставниците на селата Делогожда и Поум.¹⁶⁾ Во Струга, наредната зима 1943 година е одржано Второ собрание, на кое присуствувал и заменикот на околинскиот началник Панди Цака. На ова собрание биле присутни претставници од селата: Велешта, Ливада, Бицево, Поум, Корошишта, Радолишта и од градот Струга. Присутните на собрание за делегат на Антисловенскиот конгрес го избрале Ментор Чоку. Овој конгрес е одржан во градот Призрен.¹⁷⁾

Втората призренска лига во својата програма предвидуваше, како една од главните задачи, создавање на голема Албанија. Оваа организација најде своја почва и во Струга и Струшко. Тогаш во рамките на голема Албанија, освен Космет, Тетово, Гостивар, Кичево и Дебар, беше предвидено да се присоедини и Струга со сите струшки села. Оваа задача беше една од двете кои без одлагање и енергично требаше да ги извршат струшките организатори и учесници на Лигата. А пак втората задача се состоеше во следното: да се формираат комитети и да се организираат и наоружаат таканаречените „доброволечки“ одреди. Тие требаше да се распоредат на целото Струшко под-

¹⁵⁾ Историја на македонскиот народ, книга трета, Скопје, 1969, 299; Боро Митровски, Окупацијата и положбата на територијата во Западна Македонија, Гласник на ИНИ, Скопје, 1959, бр. 1, 8.

¹⁶⁾ Според изјавата на Ремзи Шакир бег, иницијаторот за организирање на Бали Комбтар во Струга и Струшко, дадена на органите на ОЗНА во 1944 година, Архив на Републичкиот секретаријат за внатрешни работи во Скопје; Јован Павловски, Судењата како последен пораз, Тетово, 1977, 257 и 258.

¹⁷⁾ Истото.

рачје за да бидат во тесна врска и да соработуваат со окупаторските воени, полициски и административни власти.¹⁸⁾

Во втората половина на 1943 година, во Струга и Струшко се направи обид за формирање на уште еден националистички орган со задача за создавање на голема Албанија, односно за присоединување на Струшкото подрачје во рамките на територијата на голема Албанија. Сето ова значеше систематски преземања за воспоставување во Струга и Струшко организациона мрежа на Бали Комбтар — Националистичкиот фронт на Албанија. Тогаш оваа задача од Тирана во Струга ја пренесе Селман Мечо, инспектор на Националистичкиот комитет на Бали Комбтар. Тој се поврза со Ремзи Шакир бег, (роден во Битола, за време на окупацијата стана жител на Струга) и го задолжи да го организира и практично да го остварува воспоставувањето на организациона мрежа на Бали Комбтар во Струги и Струшко. Имено, тоа значеше добиената директива за формирање на околиски поткомитет во Струга, општински комитети во општините по струшките села и селски одбори на Бали Комбтар по селата на Струшкото подрачје практично да се оствари. За реализирањето на оваа директива Ремзи Шакир бег во Струга во својата кука ја свика конференцијата за формирање на околинскиот поткомитет. На оваа конференција присуствуваа околу 80 лица од Струга и некои струшки села (Велешта, Ливада, Бицево, Делогожда, Корошишта, Мислодежда, Франгово, Радолишта, Татешти) кои поведени од овие националистички и реакционерни пропаганди се носеа со политиката за создавањето на голема Албанија. Во духот на добиените директиви од Националниот комитет на Албанија на конференцијата беа донесени две решенија. Едното решение се однесуваше на формирањето општински комитети и селски одбори на организацијата Бали Комбтар на Струшкото подрачје, а второто решение беше за масовно мобилизирање и вооружување на албанското население. Ова решение всушност значеше создавање на еден вид регуларна војска.¹⁹⁾

Првото од овие решенија: формирање на комитети и одбори на Бали Комбтар во Струга и Струшко не се изврши зашто некои општини не дадоа потребна согласност. Значи Националистичкиот комитет на Албанија на територијата од Струшкото подрачје не создаде организациона мрежа, но тоа не значеше дека и немање негови групи на луѓе и одделни структури како истомисленици на Бали Комбтар. Од друга страна, мобилизирањето и вооружувањето на подведено и излагано албанско население беше вршено, исто така, како и пред да се направи обидот за ширење на организацијата Бали Комбтар во Струга и Струшко. Имено, вооружувањето на „доброволните“ одреди

¹⁸⁾ Исто како во фуснотата 14; Историја на македонскиот народ, книга трета, Скопје, 1969, 300.

¹⁹⁾ Исто како во фуснотата 14, с. 255 и 256.

(балистите) се вршеше врз основа на тоа дека кој е способен за оружје, самиот да се снабди, а пак исхраната на балистите задолжително се собираше од народот.²⁰⁾ Инаку, доколку окупаторите побараа помош за извршување на преземените акции се повикуваа балистичките водачи за неодложно учество. Тогаш балистите се известуваа во селата на живеење и веднаш се приготвуваа за служење на окупаторот или пак организираа потеря по селата за тормозење, насилство, грабење и пљачкање на и така осиромашеното и немоќно население. Сите тие соработници на фашистичките окупатори во заедница со нив, вршеа најсилен терор во селата и тоа подеднакво на Македонците, Албанците и Турците, секогаш кога ќе дознаеја дека се на линијата на КПЈ и дека се учесници во Ослободителната војна и револуцијата.²¹⁾

На окупираното Струшко подрачје се правеа обиди и беа формирани и други фашистички и балистички организации. Така, на пример, веднаш по направениот обид за ширење на организацијата на Бали Комбтар беше остварена мрежа на организацијата наречена „Херој офицер“, која покриваше повеќе општини во Струшко. Оваа организација формира „доброволни“ одреди кои беа командувани од лица што имаа одредени функции и во организацијата Бали Комбтар. Такви беа: Беќир ага, мајор во албанската балистичка војска, Назим Татеша, капетан од село Долно Татеша, потоа Шериф Ибраим ага од Струга и Фаик Добовјани од село Добовјани, двајцата поручници во албанската балистичка војска. Тие сите слепо служеа на фашистичкиот окупатор (италијанскиот, па германскиот), против интересите на КПЈ и НОВ и револуцијата во Струга и Струшко. Балистичките водачи што и ќе дознаеја или пак тоа од нив ќе го побараа окупаторите за движењето на партизанските одреди и Народноослободителната војска веднаш преземаа потребни мерки. Тие без двоумење ги мобилизираа по селата своите едномисленици и организираа воени акции против борците на Народноослободителната војна, од една страна и терор, грабежи и насилство на населението во селата на Малесија, Дримкол и Дебарца, од друга страна.²²⁾

Балистичката чета на Мурат Лабуништа беше формирана од Македонци муслимани. Поголемиот број од нив беа од селото Лабуништа, а во нејзиниот состав имаше балисти и од селата: Боровец, Подгорци и Октиси. Дејноста на оваа балистичка чета беше повидлива по капитулацијата на Италија и воспоставувањето на окупаторската власт на германските фашисти. Тогаш овој балистички водач доби од Фелд — командатурата (обласна команда) во Струга, посебна задача за ширење на шовинизам и за дејствување деморализаторски меѓу ма-

²⁰⁾ Исто како во фусотата 16, с. 255 и 256.

²¹⁾ Истото, 257—258.

²²⁾ Истото, 256.

кедонското население. Неговата балистичка чета го покриваше подрачјето на Дримкол (Боровец, Јабланица, Пискупштина, Луково, Вевчани, Лабуништа, Подгорци, Октиси). На ова подрачје четата која не го надминуваше бројот од 100 балисти ја вршеше својата посебна шовинистичка задача. Во сите села по нејзиното навлегување веднаш беа организирани и одржувани собири, беа прифаќани нови балисти во нејзините редови и беше остварувана целта за омраза и разединување на Македонците, Албанците и Турците.²³⁾

Во месец септември — октомври 1944 година, оваа балистичка чета во состав од околу 100 балисти се повлече во Струга. По конечното ослободување на Струга, 8 ноември истата година, четата продолжи да се бори против устроената народна власт. Тогаш Штабот на Петтата бригада доби задача да биде ликвидирана дејноста на оваа балистичка чета. Истиот месец балистичката група се повлече во Албанија. Таму целата беше фатена од Ослободителното движење на Албанија и предадена на Командата на Петта бригада. По ова целата балистичка група беше спроведена и предадена на народната власт во Струга. На овој начин беше ликвидирана последната балистичка организација во Струшко.²⁴⁾

Во Струга и Струшко мрежата на балистичката организација и на разни други видови фашистички организации имаше за цел што побројно да се опфати струшкото население, а посебно тоа од албанската припадност. Вакви организации почнаа да се формираат од 1942 година па сè до капитулацијата на Италија во септември 1943 година. Сите фашистички организации имаа своја посебна намена за опфаќање во своите редови децата, младинат и постарите луѓе. Вакви организации беа „Балили“, „Ринија фашиста“, „Довани фашиста“ и други фашистички организации. Обиди за нивното организирање и практично дејствување беа направени во општинските центри на Струшкото подрачје (Струга, Вевчани, Велешта, Лабуништа, Нерези, Радолишта, Мислодежда, Делогожда, Драслајца) и во други села.

Меѓутоа, населението во Струга и Струшко спроведувајќи ја директивата на организацијата на КПЈ и СКОЈ за масовно неприфаќање и откажување на влегувањето во фашистичките организации, организираше демонстрации против ваквата акција на фашистичките окупаторски политички фактори за мо-

²³⁾ Изјава на Сандре Куцкин, член на Околинскиот комитет на КПЈ за Охридско — Струшка околина, во Стенографските белешки од состанокот на учесниците во Народната револуција од Струшка околина, одржан на 7, 8 и 9 мај 1956 година во Струга, 20—21, Архив на ИНИ — Скопје.

²⁴⁾ Исто, 27; Извештај на Штабот на Вториот корпус на НОВ и ПО на Македонија, од 29 октомври 1944 година, до Главниот штаб на НОВ и ПО на Македонија, во Зборникот на ВИИ на ЈНА, том VII, к. 4, Белград, 1954, док. 113, 204—205.

билизирањето на младите луѓе во неговата служба. Вакви успешни бојкотирања на церемонијата за полагање на заклетва за влегувањето во младинската фашистичка организација „Ринија фашиста“ беа организирани во Струга, Вевчани и други Струшки села. Во овие демонстрации се манифестираше еднодушноста на струшката младина најенергично да им се спротивстави на обидите на фашистичкиот окупатор, да ја вовлече, па макар и делумно, во неговата служба за ширење на фашистичката идеологија и за интересите на великоалбанците и другите различни квислиншки реакционери.²⁵⁾ И во врска со формирањето на овие фашистички организации, струшкото население остана антифашистички расположено, бојкотирајќи ги фашистичките и националистичките организации.

Во Штабот на Втората оперативна зона, во месец август 1943 година, се постави како мошне значајна задача — прашањето за проширувањето на Ослободителното движење во сите подрачја на нејзиното дејствување. Во духот на оваа задача беше дадена директива за средби и преговори со балистичките водачи со цел за прифаќањето на балистите во редовите на Ослободителната војна против фашистичкиот окупатор. Така, за практичното извршување на поставената задача, одделни политички и воени инструктори на Втората оперативна зона на подрачјето на Малесија—Дримкол, воспоставија врски со партиските раководители од ова Струшко подрачје. Веднаш по ова енергично се бараше да се преземаат потребни акции за поврзување и преговори со балистичките водачи и селските бајрактари во одделни села со албанско и муслиманско население. Тогаш, Сандре Куцкин, член на Охридско-струшкиот околински комитет на КПМ, во соработка со месните партиски раководители и активисти на НОО организира и одржа разговори во повеќе струшки села. Така на пример, разговорите во Шум кои беа организирани од другарите Јосиф Миса од Струга и Шази-ман Цано Орани од Шум се одржаа по капитулацијата на Италија во 1943 година. На овие разговори беа присутни 15 повидни и авторитетни мештани од селата: Заграчани, Радолишта, Шум и од други села на ова Струшко подрачје. Во текот на разговорите отворено беше речено дека во Малесија и Дебарца ги напаѓаат селата и вршат насилство врз нашите луѓе четите на балистичките водачи Назим Татеша, Фаик Добовјани, Мустафа Мерко, Цело Франгово и други. Притоа беше речено дека сите вакви акции на балистите треба да се спречат, зашто вака не може да се зборува за братство и единство на ова струшко подрачје. Разговорите на овој состанок во Шум може да се

²⁵⁾ Струга и Струшко, публикација, Струга, 1970, 93; Историја на македонскиот народ, книга трета, Скопје, 1969, 299 и 300; Стенографски белешки од состанокот на учесниците во Народната револуција на Струшката околина, одржан на 7, 8 и 9 мај 1956 година во Струга, I/II, Архив на ИНИ — Скопје.

рече, дека беа успешни. Во наредниот период, осетно беа намалени, но не сосема, нападите на балистите во незащитените села на Малесија и Дебарца. Исто така, во селото Лабуништа во месец септември или октомври 1943 година е организирана средба со балистичкиот водач Мурат Лабуништа. И покрај убедувањето и енергичното истапување на состанокот, тој не прифати спогодба за приклучување во Ослободителното движење. И во наредниот период остана на линијата да шири шовинизам и да организира еден дел од муслиманското население во селата: Лабуништа, Боровец, Подгорци и Октиси против НОВ во овој крај на Струшко.²⁶⁾

Веднаш по капитулацијата на Италија, во месец септември 1943 година, одделни балистички водачи се поврзаа со активистите на органите на НОВ во селата на Малесија и бараа разговори за поврзување со партизанските одреди. Еден ваков разговор организира Блаже Карадакоски, претседател на НОО во село Збажди. На состанокот што се одржа во Караорман, од страна на Главниот штаб на НОВ и ПО на Македонија беа присутни другарите Страхил Гигов, Владо Малески, Лазо Гиноски и други, а од страната на балистичките водачи Назим Татешки, Фаик Добовјани и други. Разговорите се водеа 3—4 часа и беше постигната спогодба за приклучување на балистите во Ослободителното движење во Струшко. Меѓутоа, балистичките водачи не останаа на зборот. Тие веднаш кога Германците ја зазедоа Струга почнаа да соработуваат со нив и повторно се свртија против Ослободителното движење во Струга и Струшко.²⁷⁾

И во текот на 1944 година, веднаш по доаѓањето на Првата македонско-косовска ударна бригада и создавањето на слободна територија во Дебарца—Малесија се презедоа потребни мерки за преговори со балистите во овој крај на Македонија. Тогаш по директива на Штабот на Бригадата, членови на Охридско-струшкиот околински комитет на КПМ, во соработка со раководителите на месните органи на војната, организира повеќе средби и разговори. Ваков состанок се одржа во месец април 1944 година во селото Присовјани. На овој состанок беа присутни претставници од селата на Малесија и неколку села со албанско население. Целта на водените разговори беше да се добие согласност и соработка за давање помош во храна и друго и од страна на селата со албанско население. До есента 1944 година, вакви состаноци и разговори и со тогашните балистички водачи беа одржани во повеќе села. Такви беа средбите и контактите во селата Лабуништа, Ташмаруништа и други. Сите овие средби и разговори мошне придонесоа за опаѓањето влијанието на балистите врз струшкото население и за нивната намалена

²⁶⁾ Стенографски белешки од состанокот со учесниците во Народната револуција од Струшка околина, одржан на 7, 8 и 9 мај 1956 година во Струга, 20, 21 и 22 — Архив на ИНИ — Скопје.

²⁷⁾ Истото, 2 и 3 во дополнувањето.

активност против. Ослободителното движење, која само во одделни наврати практично се остваруваше и сè така до конечното ослободување на Струга и Струшко во октомври и ноември 1944 година.²⁸⁾

Организацијата на дражиќевците

Во ослободителната војна и револуцијата организацијата на Дража Михајловиќ што се појави на територијата на Македонија, најде свој одраз и во Струшкиот крај. Нејзини организатори и приврзаници беа луѓе големосрпски ориентирани и потчинети на режимската политика во Кралството Југославија. Поголемиот број на овие елементи, кога почна вооружената борба против фашистичкиот окупатор, останаа верни на големосрпските позиции и беа наклонети за прифаќање програмата на дражиќевците која имаше за цел борба за обновување на Кралството Југославија.

Во Струга и Струшко почетоците на организацијата на дражиќевците се назираат уште во 1941 година. Имено, есента, неколку луѓе великосрпски ориентирани покажаа жив интерес за да се пробие организацијата на Дража Михајловиќ во Дримкол и тоа во селата каде што големосрпската пропаганда во минатото беше најмногу остварувана. Овој извесен број на луѓе припаѓаа, еден дел од нив на службеничкиот апарат на стара Југославија, а другиот дел на офицерскиот кадар на војската на предвоена Југославија.²⁹⁾

Во 1941 година, ненародниот политички апарат на генерал Милан Недиќ се поврза во село Лабуништа со еден мал број на луѓе големосрпски ориентирани (учители, свештеници, чиновници, интелегенција, воени лица) и така почна да воспоставува контакти за остварување на преземањата на кралската југословенска влада за своите ненародни цели.³⁰⁾

Всушност, зачетоците на формирањето на организацијата на дражиќевците во Струшко потекнуваат од одржувањето на состанокот во 1941 година, во селото Лабуништа. На овој состанок биле присутни извесен број на луѓе од селата: Лабуништа, Боровец и Подгорци кои беа материјално поврзани со великосрбизмот. Тогаш е формиран Штабот на организацијата

²⁸⁾ Истото 24, 25 и 37.

²⁹⁾ Историја на македонскиот народ, кн. 3, Скопје, 1969, 344; Славка Фиданова, Некои особености во развојот на народната власт во Западна Македонија, во Зборникот Развитие на државноста на македонскиот народ, Скопје, 1966, 302.

³⁰⁾ Стенографски белешки од состанокот со учесниците во Народната револуција од Струшка околица, одржан на 7, 8 и 9 мај 1956 година во Струга, во дополнувањето с. 3/II и 8/II, Архив на ИНИ во Скопје.

на дражиковците за подрачјето на Дримкол. Воедно, на состанокот е донесен заклучок за прифаќање на нови луѓе во организацијата и за нејзиното проширување и во селата: Вевчани, Вишни, Ташмаруништа, Јабланица и во други села во Дримкол населени со припадници на православната верска групација. Исто така, на овој состанок е заклучено за начинот на организирањето и пристапувањето во организацијата на дражиковците. Според него постоело задолжително полагање на заклетва и формирање на одред, а во селата назначување на месни војводи.³¹⁾ За платформата на организацијата било договорено: обновување власта на големосрпската буржоазија, непријателско расположение спрема ослободителното движење, лојалност спрема емигрантската кралска влада и чекање на помош на сојузниците и доаѓањето на кралот.³²⁾

Во почетокот на 1942 година поактивно се почнало со ширењето на организацијата на дражиковците во селата: Јабланица, Ташмаруништа, Вевчани, Вишни и други села во Дримкол и Малесија. Биле поврзувани луѓе по родбинска и пријателска линија или придобивани и заведувани великосрби кои имале материјални привилегии во старата Југославија.³³⁾

Гледано целосно, целта на оваа великосрпска ангажираност за ширење на организацијата се состоела во заведувањето на луѓето со помош на објаснувањето на големата моќ на Дража Михајловиќ, неговата ослободителна борба за враќањето на емигрантската влада и кралот, неговото признавање и помагање од страна на сојузниците.³⁴⁾ И покрај ова, организацијата на дражиковците во Струшко најде поткрепа само кај сосема мал број на луѓе, поради нејзиниот големосрпски карактер, негирањето на Македонската нација и барањето за организирање на борба за обнова на старата Југославија. И зашто струшкото население под влијание на револуционерните сили (Месниот комитет на КПЈ во Струга, Воениот штаб и Комисијата за врски со селата при Месниот комитет на КПЈ во Струга, Партиската организација и јадрата на активисти во Струш-

³¹⁾ Истото, Изјава на Сандре Куцкин, член на околинскиот комитет на КПМ за Охридско-струшка околина и на Спасе Костоски, член на Месниот комитет на КПМ во Струга, во дополнувањето с. 3/II, 7/II, 8/II и 9/II.

³²⁾ Д-р Велимир Брезоски, Прилог за проучување на Дражиковската организација во Скопје и околината, Скопје во НОВ 1942 (материјали од научниот собир, одржан на 10 и 11 април 1975 година во Скопје), Скопје, 1975, 311 и 312.

³³⁾ Исто како во фуснотата 30, с. 3/II, Изјава на Спасе Костоски: „Во разговор со дражиковците од Лабуништа, тие настојуваа да ме придобият и мене во организацијата на големосрпските приврзаници. Ми велеа дека треба да се положи заклетва. Потоа, требало да се изврши некоја мисија во соседните села за да се врати на власт великосрпската буржоазија, да се ангажираат и други луѓе за омасовување на организацијата на дражиковците во тие села.“

ките села) беше благовремено разбудено и ориентирано за сестран отпор и организирана борба против фашистичкиот окупатор и сите негови соработници (балисти, дражиќевци).

Организацијата на дражиќевците во Струшко во сите години на своето активирање на преставуваше цврста организација, ниту некоја јака сила. Дражиќевците не успеаја да се организираат во вооружен одред, немаа материјална основа и прибрано оружје и муниција, ниту пак преставуваа политички фактор со масовно влијание врз населението во Дримкол. Нивното напуштање на подрачјето на Дримкол и бегането во Албанија, мошне говори за тоа, колку многу биле нивните приврзаници и каква организациона сила преставувале во Струшко. Меѓутоа, организацијата на дражиќевците иако малобројна, сепак, претставуваше извесна пречка во единството на македонското население и на ширењето на ослободителното движење во Струшко.

Во 1943 година, Околискиот комитет на КПМ за Охридско-струшка околија, ценејќи ја опасноста од постоењето и дејноста на организацијата на дражиќевците, презеде политички акции за да ја оневозможи нејзината активност меѓу населението и за нејзиното конечно ликвидирање. Во духот на овие преземања, членот на Околискиот комитет другарот Сандре Куцкин доби директива да стапи во контакт со дражиќевците и нивната организација во Дримкол да биде ликвидирана. Тогаш со помош на активистите на НОВ во селата на Дримкол беше воспоставена потребна врска и закажана средба за разговори. Состанокот се одржа во месноста „Мартино Брдо“ во село Боровец. На преговорите во врска со стапувањето на дражиќевците во ослободителното движење, тие поставија и свои посебни барања.³⁴⁾ Меѓутоа, и покрај тоа, сите ја признаа НОВ и револуцијата и прифатија влегување во нејзините редови. По овие преговори, поголемиот број од дражиќевците стапија во редовите на НОВ и ПО на Македонија.

Конечното ликвидирање на влијанието на дражиќевците и растурањето на организацијата на дражиќевците во Струшко, стана во втората половина на 1943 година, по формирањето на Малесискиот и Дримколскиот партизански одред и нивните успешни борбени акции против германскиот фашистички окупатор и четите на балистите.

Може со право да се рече дека организацијата на дражиќевците во Струга и Струшко и во текот на нејзините енергични настојувања во 1942 и 1943 година, не успеа да постигне, ре-

³⁴⁾ Велимир Брезоски, Прилог кон периодизацијата на Ослободителната војна во Македонија, Историја, Скопје, 1971, бр. 2, с. 62.

³⁵⁾ Исто како во Фуснотата 30, с. 25, 33 и 36; Изјава на Сандре Куцкин: „... Тие бараа и понатаму да остане југословенското знаме без петокрака, да не поздравуваат со тупаница, командата да биде на српски јазик, да не се брчат...“

чиси, никаков воен и политички ефект. Целиот овој неуспех, посебно се должи на широката организациона дејност на КПЈ— подвижувачот на масите во овој крај на Македонија, ширењето на ослободителното движење и формирањето на партизанските одреди: Малесискиот и Дримколскиот. Исто така и со активността на другите органи на војната, се успеа мошне да се стесни територијата на дејствувањето на организацијата на дражиковците. Вака беше можно на широко да се разобличува штетноста на големосрпскиот шовинизам и неговата политика за интересите на народот и народностите во Струга и Струшко.